

Министерство просвещения Российской Федерации
Министерство образования Республики Тыва
Управление образования Каа-Хемского района
МБОУ СОШ с.Усть-Бурен

Рассмотрено:
на педагогическом совете
Протокол № 1
от «28» августа 2023 г.

Утверждено:

Директор школы

 Мыдый А.Н.

ПРИКАЗ № 1/87

от «1» сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родная (тувинская) литература»
для обучающихся 6 класса

Усть-Бурен 2023

Тыва чогаал эртеминге АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

(неделяда 2 шак)

Класс: 6

Өөредилге номунуң автору ады, үндүрген чылы: Л.Х.Ооржак, Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Н.Ш.Куулар, А.С.Шаалы. Тыва чогаал. 6 класс. Кызыл, ТывНУЧ., 20014.

Программаның ады: Куулар Д. С, Монгуш А. М. 5-11 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазы. К.: НШХИ, 2020.

Эртем башкызы: Балчий Ч.Э.

2023 ч.

Тайылбыр бижик

6-гы класска төрөөн чогаалга ажилчын программада кирген чогаалдарның даңзызын Куулар Д. С болгаш Монгуш А. М -ның тургусканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература”(Кызыл 1994) программасынга даянып тургускан. А амгы үениң негелдезин езугаар ажилчын программаның тургузуун бижиирде, ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКӨС-түң негелделеринге, сорулгаларынга даянып, Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның парлатканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература” (Кызыл, 2012) деп чижек программасын удуртулга кылган.

Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөредириниң сорулгалары

Өөредиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;

- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;

- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;

- хамааты бот-медресели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;

- номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнериниң утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амы-дырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культу-разын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдың өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделерин, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурун чогаал кижизидер. Чечен чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте-бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чаңын үнезин хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштырарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарарынга, оларның

чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып билиринге өөредир. Чечен чогаалда уран сөстүн дузазы-биле чураан амыдыралдың илереп келирин чүгле сеткил хөлзээшкнниг эвес, а медреселдii-биле сайгарып билирин өөредир. Чечен чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир көрүп болур. Ону «кижи дугайында эртем», «амыдыралдың ному», «уран-чечен шинчилел» деп адап турары анаа эвес. Тыва чогаал эртеми ниити филологияның тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй-ниити харылзажылгага тыва чогаал эртемниң салдары улуг. Чечен чогаалдың дылы дыл эртемниң бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүн эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

6-гы класска мурнунда өөрөнгөн чогаалдарны катаптаар, алган билиглерни системажыдып, түңнээр. Литератураны бөлүктөп өөренириниң системазын төндүргөш, тыва литератураның төөгүзүнүн үе-чадаларының хуваалдазын, сайзырап келгениниң база чамдык чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында, төөгү-биле холбашкан ханы амыдыралчы чогаалдарны өөренир. Чечен чогаалдың сайгарылгазын ханыладыр. Чечен чогаалдың эстетиктиг үнезин база оон литература төөгүзүңгө туружун медресеп билиринге чаңчыктырар.

Уругларга чогаалчы болгаш чогаал дугайында медээни боду дилеп тывар, шинчилээр, эртем угланыышкынныг бот-тускайлаң ажылдаар арганы бээр. Интернеттен медээлерни литература кичээлдеринге уругларның интеллектуалдыг сайзыралын бедидеринге, номчулгага сонуургалын идепкейжидеринге, чогаал талазы-биле культуразын бедидеринге ажыглаар.

Тыва чогаал эртемин өөредириниң түңнелдери

Өөредилгениң бот-тускайлаң түңнелдери өөреникчиниң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бо-углап билиринче, өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырын медреселдii-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразынга хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп. Ону боттандыраынче угланган болур.

Предметтиг түңнелдер кижиниң ажыл-херээниң дараазында байдалдарынче: эртемниң спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шингээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөредиринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче угланган болур.

Метапредметтиг түңнелдер өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөредиринче, өөренириниң бот-тускайлаң,

коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң) регулятивтиг (бот-угланышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттиреринче уланган болур.

Тыва чогаал эртеми 6-гы класска хронологтук, проблематиктиг принципке үндезилеттинип ажылдап кылдынган. Үндезин билиглери – чечен үе болгаш чогаалчы, чогаалчы болгаш номчукчу.

6-гы класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

- тыва литератураның сайзырап келгениниң үе-чадаларын билир;
- өөрөнгөн чогаалының бижиттинген үези-биле харылзаазын билир, оларны литературлуг агымнар-биле чергелештир көөр, литература-төөгүлүг бадалды ниитилелдин амыдыралы болгаш культуразы-биле чергелештир көөр;
- чогаалдың этиктиг болгаш эстетиктиг шынарларын тодарадып билир;
- чогаалдың этиктиг, философчу, социал-төөгүлүг проблематиказын тодарадып билир;
- аңгы-аңгы жанрның чогаалдарын утка-шынар талазы-биле ылгап билир;
- чогаалдың уран-чечен онзагайын барымдаалап, долу сайгарылгазын кылыр;
- өөрөнгөн чогаалын бот-тускайлаң үнелээрде, литература төөгүзүнүң барымдааларын база литература теориязының айтырыгларын ажыглап билир;
- чогаалды аянныг номчуп билир (номдан база шээжи-биле);
- аңгы-аңгы жанр-хевирлерниң чогаалдарына шын делгеренгей харыыны тургузуп, сөзүглелдин утказын чугаалаарының бүгү аргаларын билир;
- бижимел ажылдарның бүгү хевирлерин күүседир, чогаадыгларның янзы-бүрү хевирлерин бижип билир;
- словарьлар, энциклопедиялар болгаш янзы-бүрү немелде материалдар-биле ажылдап билир.
- эртемни шингээдиң алганының түңнелинге даянып, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, делегей көрүүшкүнү делгем, дыл-домаа сайзыраңгай болур.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Өөрөдилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөрөдилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөрөдилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар

эпидемиологтук дүрүмнөр болгаш нормаларга дүг-жүп турар уjurлуг (СанПиН 2.4.2.1.178-02).

6-гы класска тыва чогаал эртемниниң өөренир чүүлдери

Өөредилге планын ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының бадылааны Куулар Д. С, Монгуш А. М. 5-11 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программасы. (Кызыл: ТывНУЧ, 1994.) база Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның тургусканы ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарынга «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (Кызыл, 2013) деп чижек программасынга даянып бижээн.

Өөредилге ному: Ю.Ш.Кюнзегеш, М.А.Кужугет. Тыва чогаал. 9 класс. Кызыл, ТывНУЧ., 2007.

Немелде литература:

1. А.К.Калзан. Амыдырал болгаш литература. Кызыл: ТывНУЧ, 1980.
2. А.К.Калзан. Өзүлдениң демдектери. Кызыл: ТывНУЧ, 1991.
3. А.К.Калзан. Тыва литература. 8-10 класс. Кызыл: ТывНУЧ, 1987.
4. А.С.Төгүй-оол. Шинчилелдер. Кызыл: ТывНУЧ, 2001.
5. В.С.Салчак. Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. Кызыл: “Аныяк”, 2000.
6. В.С.Салчак. Уран сөстүң ужуу. Абакан: “Журналист”, 2010.
7. Г.Н. Курбатский. Тувинцы в своем фольклоре. Кызыл: ТКИ, 2001.
8. Д.С. Куулар. Тувинская поэзия. Очерк истории. Кызыл: ТКИ, 1970.
9. Д.С. Куулар. Төөгү болгаш амгы үе. Кызыл: ТывНУЧ, 1982.
10. Д.С.Куулар. История и современность. Кызыл: ТКИ, 2002.
11. Д.Ч. Сүндүп. Тыва улустуң аас чогаалын школаларга өөредириниң методиказы. Кызыл: ТывНУЧ, 1992.
12. Е.Т.Танова. Тываның чогаалчылары: намдар-төөгүзү, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.
13. Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.
14. З.Б. Самдан. Избранные научные труды. Тувинская словесность: миф-сказка-литература. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
15. З. Б. Самдан. Тыва чогаалдың коопалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005.
16. Күл-тегин. Мөңгө даштың сарыны. Новосибирск: «Наука», 2003.

17. М.А.Хадаханэ. Тувинская проза. Кызыл: ТКИ, 1968.
18. М.А. Хадаханэ. Литературная Тува. Кызыл: ТКИ, 1986.
19. М.А.Хадаханэ. Беседы о тувинской литературе и не только... Кызыл:ТывНУЧ, 2006.
20. Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011.
21. С.Б. Пюрбю. Аныяк чогаалчыларга дуза.
22. С.М. Байсклан. Поэтика тувинского героического эпоса. Кызыл: ТКИ, 1987.
23. С.М.Орус-оол. Избранные научные труды. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
24. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
25. Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
26. Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
27. Тыва литератураның допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывНУЧ, 1975.

Словарьлар:

1. Древнетюркский словарь. _ Л.: Наука, 1969.
2. Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.
3. Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.
4. Монгольско-русский словарь. _ М.: Улсын гадаад, Дотоодын Олон хэлний толь бичгийн хэвлэл, 1957.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
6. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
7. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К). _ Новосибирск: Наука, 2004
8. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.
9. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
10. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). _ Новосибирск: Наука, 2004
11. Тыва-орус словарь. _ М.: Сов.энциклопедия, 1968.

Ол ышкаш:

- тыва чогаалчыларның дугайында теледамчыдылгалар бижиткен дискилер;
- чогаалчыларның портреттери, плакаттар;
- тыва чогаалчыларның шүлүктөрүн аянныг номчаан аудиобижидилгелер;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар; - уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажилдар.

Календарь-тематиктиг план

Тыва дыл 6 класс

№	Темалар:	шагы	үези	факт	ЭОР, ЦОР
1	Кирилде кичээл: Литература—сөстүң уран чүүлү.	1			
	I кезээ. Эгээртинемес эртинге байлак—аас чогаалы.				
2	Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар. Ай, Хүн. Чеди-Хаан сылдыс.	1			

3	Үгер канчап дээрже үне бергенил? Киж канчап эң-не күштүг амытан болганыл? Күскениң чылга киргени.	1			
4	Үттүг-Хая дугайында тоолчургу чугаа.	1			
5	Хайыракан.	1			
6	Теве-Адар. Амыр-Санаа дугайында төөгү чугаа.	1			
7	Кыры сөөгү. Хөөмейлээр Бүдүкпен.	1			
8	Тыва тоолчургу болгаш төөгү чугааларны шинчилеп келгени.	1			
9	Немелде номчулга: Кыс-Халыыр.	1			
10	Чогаадыг «Бир-ле черге...»	1			
	Тыва улустун ырылары				
11	Кадарчы. Ала караан дешкен болза.	1			
12	Межегей. Самагалдай. Хандагайты.	1			
13	Очаландан кедилерин. Тооруктуг долгай Таңдым.	1			
14	Өдүген-Тайга. Чашпы-Хемим.	1			
15	Алды баштыг Кара-Дагны. Дөге-Баары.	1			
16	Ыр, кожамык дугайында билиг.	1			
17	Делегейде (Тывада, Моолда, Кыдатта) чурттап чоруур тываларның улустун ырлары «Коңгурай», «Дошпулуурум».	1			
18	Тест «Улустун ырлары»	1			
	Алгыш-йөрээлдер				
19	Өг-бүле туткан аныяктарга йөрээл. Аңчының чалбары.	1			
20	Хам алгыштары. Күжүгет Серен хамның чаштарны алганганы. Хамның Шагааны алганган алгыжы.	1			
21	Ч.с.а. Сөзүглел-биле ажыл. Алгыштарның уран- чечени	1			
	Авторлуг тоолдар.				
22	С. Сарыг-оол Агар-Сандан ыаш.	1			
23	Агар-Сандан ыаш.	1			
24	Н.н.Н.Куулар Дөрт тынныг Алдай-Чечен дугайында ыр.	1			
25	А.С.Пушкин Балыкчы болгаш балык дугайында тоол.	1			
26	Гипербола болгаш литота дугайында билиг.	1			
27	С.Козлова Аъттыг шеригжи кыс.	1			
	II кезээ. Ойнай-сылдай сойгалажыр				
28	К-Э.Кудажы Маргылдаа.	1			
29	С.Сүрүн-оол Аът биле оор.	1			
30	И.Крылов Шиижек биле Көге-Буга.	1			
31	Ю.Кюнзегеш «Хек биле Көгээзин»	1			
32	Басня дугайында билиг.	1			
	III кезээ. Элээдилерниң эрэн-шокар делегейи				
33	С.Тока Араттың сөзү. Мерген.	1			
34	Тас-Баштыг.	1			

35	База кыш.	1			
36	Шаагай	1			
37	Тест «Араттың сөзү»	1			
38	С.Сарыг-оол Ол-ла Маскажык.	1			
39	С.Сарыг-оол Ол-ла Маскажык.	1			
40	Чогаал маадырының дугайында билиг.	1			
41	О.Сувакпит Буянны сергези.	1			
42	М.Дуюнгар Хлеб. Чогаалда чечен үе	1			
43	М.Дуюнгар Хлеб. Амыдырал--шылгалда	1			
44	«Хлеб-амыдыралдың үндезини» деп төлевилел тургузар	1			
45	Ш.Суван Киж-бурус (тоожудан үзүндүлөр)	1			
46	Н.Н. Д.Дефо Робинзон Крузонун уjurалдары.	1			
47	Робинзон Крузонун уjurалдары.	1			
	IV кезээ Ыт-шынчы өңнүк.				
48	Х.Ойдан-оол Эзир. Ёзулуг аңчы кижиниң овур-хевири	1			
49	Х.Ойдан-оол Эзир. Байлаң-оол-төлептиг салгакчы	1			
50	Х Ойдан-оол Эзир. Аяа доллар хүнү келир...	1			
51	Ш.Суваң Азыранды.	1			
52	Чогаадыг Ыт-кижинин шынчы өңнүү.	1			
	V кезээ. Төрөөн чуртум делгемнери				
53	С.Сарыг-оол Күс.	1			
54	М.Доржу Экии, Тывам	1			
55	А.Даржай Өггө йөрөөл.	1			
56	С.Молдурга Амытаннар чылы.	1			
57	Л.Чадамба Ак-көк хемнер	1			
58	Чогаалга хамаарыштыр чурук чуруур	1			
59	Проза болгаш шүлүк чогаалының ылгавырлыг талалары.	1			
	VI кезээ Көжеге-даа ажыттынды				
60	В.Көк-оол Чаргы. Чогаалда чечен үе.	1			
61	В.Көк-оол Чаргы Словарь	1			
62	Е.Танова Илбилиг согун Күзөөнин чедер	1			
63	Е.Танова Илбилиг согун. Шииниң бижиттинген үези	1			
64	Е.Танова Илбилиг согун. Уран-чечени	1			
65	Чогаадыг «Мен илбичи турган болзумза...»	1			
66	Хыналда ажыл: өөрөнгөн темалары	1			
67	Чайгы онаалгалар. Сүмелээр чечен чогаалдар даңзызы	1			
68	Түңнел катаптаашкын кичээли.	1			